

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КРУКЕВИЧ ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.119.3+ 343.119.6

**ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Кучинська Оксана Петрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри правосуддя

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
Шило Ольга Георгіївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності

кандидат юридичних наук
Тетерятник Ганна Костянтинівна,
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінального процесу
факультету №3

Захист відбудеться «3» жовтня 2017 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.05 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий «1» вересня 2017 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.П. Сиза

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Кожна неповнолітня особа, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, у тому числі належного правового захисту під час контакту із системою правосуддя у тій чи іншій формі.

Право будь-якої особи на доступ до правосуддя та на справедливий судовий розгляд – у всіх його компонентах – необхідне у демократичному суспільстві та в рівній мірі стосується усіх неповнолітніх осіб. Ключовим завданням здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб є дотримання прав дітей, серед яких право на інформацію, представництво, участь і захист, з урахуванням рівня зрілості й розуміння дитини, а також обставин кримінального провадження.

Кримінальним процесуальним кодексом України на виконання вимог Конституції України щодо охорони дитинства (ст.51) та рівності дітей у своїх правах (ст. 52), передбачено право неповнолітніх осіб під час кримінального провадження користуватись додатковими гарантіями (ст. 10 КПК України). З огляду на існуючі перешкоди для неповнолітніх осіб під час здійснення правосуддя, такі як: номінальне, часткове або умовне законне право на доступ до правосуддя, складність процедур судового провадження, можлива дискримінація за різними ознаками, відсутність розроблених рекомендації по запобіганню можливій вторинній віктимізації дітей у судовій системі під час процедур, що пов'язані або є такими, що зачіпають їх інтереси. Так, необхідним є в процесі реформування системи кримінальної юстиції розроблення усіх необхідних заходів, спрямованих на дотримання та захист прав неповнолітніх учасників кримінального провадження, з метою усунення наявних недоліків у законодавстві та на практиці.

Аналіз статистичних даних свідчить про збереження тенденції до зростання кількості кримінальних проваджень за участю неповнолітніх осіб. Так, у 2014 р. учасниками судового розгляду у кримінальному провадженні було 16,3 тис. неповнолітніх осіб, у 2015 р. – 14,1 тис. та 16,1 тис. у 2016 р. Кількість засуджених неповнолітніх осіб у 2014 році становила 4,9 тис або 4, 8 % від загальної кількості усіх засуджених, у 2015 - 4,6 тис, або 4,8 % та у 2016 році становила 3,5 тис. або 4,6 % від загальної кількості засуджених. Протягом 2014 р. потерпілими від кримінальних правопорушень було визнано 5 тис. неповнолітніх осіб, що становить 1,2% від загальної кількості потерпілих, у 2015 р. – 7 тис. або 1,7%, у 2016 р. – 7,2 тис. неповнолітніх осіб або 1,6%. Зважаючи на статистичні дані та узагальнення судової практики здійснення кримінальних проваджень за участю неповнолітніх, констатуємо, що законодавча регламентація (зроблений законодавцем акцент у захисті підозрюваного, обвинуваченого, поза межами якого залишились неповнолітні потерпілі та свідки) і практика здійснення правосуддя за участю неповнолітніх осіб в Україні не в повній мірі відповідають вимогам міжнародних стандартів забезпечення їх прав, а також основним засадам кримінального провадження.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінального процесу, кримінального права, криміналістики та інших галузей права, а саме: С. А. Альперта, Н. Р. Бобечка, О. О. Венецької, М. Й. Вільгушинського, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, З. З. Зінатулліна, О. П. Кучинської, О. О. Левендаренка, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, Л. А. Луць, А. М. Мельник, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, В. Г. Пожара, В. О. Попелюшка, Т. І. Присяжнюк, П. М. Рабіновича, Д. Б. Сергєєвої, Н. В. Сибільової, М. С. Строговича, В. Я. Тація, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, І. Я. Фойницького, Р. С. Хісматулліна, В. П. Шибіка, О. Г. Шило, О. Г. Яновської та інших і, зокрема ті праці, які безпосередньо присвячені питанням участі неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні Є. М. Гідулянової, І. В. Гречаної, В. Р. Ілейка, О. Ю. Ланя, Е. Б. Мельникової, Г. В. Мудрецької, Є. С. Назимка, Г. М. Омеляненко, В. В. Романюка, Н. В. Спесіова, Г. К. Тетерятник, О. В. Цикової та інших.

Сформована законодавча невизначеність у питаннях охорони та дотримання прав усіх неповнолітніх учасників у судовому провадженні в рівній мірі, а також проблемні питання правозастосовного характеру, відсутність комплексного дослідження міжнародних стандартів у сфері захисту неповнолітніх учасників кримінального провадження та потреба в удосконаленні кримінального процесуального законодавства з урахуванням норм міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини обумовлює необхідність здійснення комплексного дослідження процедури судового розгляду і можливості реалізації в її умовах додаткових процесуальних гарантій дотримання прав та законних інтересів неповнолітніх осіб, що і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, визначило її об'єкт, предмет та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на реалізацію положень Указів Президента України «Про концепцію реформування кримінальної юстиції України» від 08.04.2008 року № 311/2008, «Про Стратегію реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» від 20 травня 2015 року № 276/2015, «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25 серпня 2015 року № 501/2015 та виконане відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011-2015 роки, ухвалених Національною Академією правових наук України (рішення від 24.09.2010 р. № 14-10), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Національної Академії правових наук України від 03.03.2016 р. № 14-10, планів науково-дослідних робіт юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за напрямом досліджень юридичного факультету «Доктрина права в правовій системі України: теоретичні та практичні аспекти» (номер теми 11БФ042-01, державна реєстрація 01111u008337), а також кафедри правосуддя. Тему дисертації затверджено Вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 22 грудня 2014 року (протокол №4) та уточнено на засіданні Вченої ради юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 31 жовтня 2016 року (протокол №2).

Мета і задачі дослідження. *Метою роботи є вирішення наукового завдання щодо розробки теоретичних, нормативних та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб.*

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких задач:

- надати визначення поняттю правосуддя у кримінальному провадженні;
- сформулювати поняття правосуддя у кримінальному провадженні та судового розгляду кримінального провадження за участю неповнолітніх;
- визначити задачі правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб;
- окреслити генезис правого регулювання правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб;
- надати визначення поняття міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні;
- розробити наукову класифікацію міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні;
- надати науково-обґрунтовані рекомендації провадження процесуальних дій за участю неповнолітніх осіб з використанням технічних засобів їх фіксації;
- запропонувати шляхи вирішення проблемних аспектів у сфері представництва неповнолітніх потерпілого та свідка у кримінальному провадженні;
- визначити особливості та надати рекомендації щодо удосконалення процесуальної регламентації проведення допиту неповнолітнього свідка та потерпілого у судовому провадженні;
- запропонувати розширити зміст спеціалізації суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх;
- розробити рекомендації щодо удосконалення процедури обрання слідчим суддею, судом запобіжного заходу неповнолітнім підозрюваному, обвинуваченому;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення процедури здійснення судового провадження за участю неповнолітніх осіб.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб.

Предметом дослідження є здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і вирішення задач з урахуванням специфіки об'єкта і предмета наукового дослідження, за методологічну основу взято положення діалектики, як загального способу пізнання процесів і явищ, а також сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Метод *діалектичного матеріалізму* дозволив розкрити основні поняття з обраної тематики (розділи 1-3). Метод *історизму* було застосовано для визначення генезису та інституційних передумов розвитку регламентації здійснення правосуддя за участю неповнолітніх осіб (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий метод* – покладено в основу аналізу й співставлення національного та іноземного законодавства держав континентальної системи права (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *системно – структурний метод* – використано для встановлення внутрішньої побудови процедури дотримання прав неповнолітніх учасників кримінального провадження у

суді та розроблення класифікації міжнародних стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні (1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.3). *Статистичний* метод надав можливість дослідити та узагальнити результати практики системи кримінальної юстиції України та практики ЄСПЛ у контексті здійснення правосуддя за участю неповнолітніх осіб, дав змогу простежити наявні тенденції, виявити проблеми та шляхи їх вирішення (розділи 1 - 3). *Соціологічні* методи (опитування, анкетування) використано для з'ясування позиції суддів, прокурорів та адвокатів щодо питань здійснення правосуддя за участю неповнолітніх та запропонованих рекомендацій по удосконаленню чинного кримінального процесуального законодавства (розділи 2-3); *формально-логічний (догматичний)* метод – для уточнення понятійного апарату (підрозділи 1.2., 1.3, 2.1). Метод *узагальнення* надав можливість послідовно звести одиничні факти у єдине ціле та сформулювати обґрунтовані висновки, спрямовані на удосконалення законодавчої регламентації досліджуваних питань. Наведені методи використовувалися у роботі у взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечило всебічність, повноту і об'єктивність дослідження.

Нормативно-правову основу дослідження становлять положення Конституції України, міжнародних нормативно-правових актів у сфері регламентації міжнародних норм та стандартів захисту прав людини і громадянина та забезпечення прав неповнолітнього у кримінальному судочинстві, практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), українське кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство, кримінальне процесуальне законодавство Великобританії, Бельгії, Естонії, Франції, Німеччини, Польщі, Молдови, Ірландії, США, Азербайджану, Казахстану, Таджикистану, Білорусі та інших держав.

Емпіричну базу дослідження, що забезпечує обґрунтованість і достовірність викладених у дисертації наукових положень, висновків та рекомендацій, склали дані офіційної статистики щодо судового розгляду кримінальних проваджень за участю неповнолітніх осіб (звіти та узагальнення Генеральної прокуратури України, Апеляційного суду міста Києва, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Європейського суду з прав людини) за період з 2013 по 2016 рр., зведені дані анкетування та опитування 400 респондентів (170 суддів, 130 прокурорів та 100 адвокатів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням теоретичних, правових та праксеологічних аспектів здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх у світлі судової реформи, євроінтеграції України, утвердження у кримінальному процесі України вектору на ефективне дотримання прав людини взагалі, і найбільш вразливої частини суспільства – неповнолітніх, зокрема. Грунтуючись на загальних положеннях теорії кримінального права та процесу, криміналістики, результатів вивчення матеріалів практики судового розгляду кримінальних проваджень за участю неповнолітніх осіб, результатів узагальнення статистичних даних та проведеного анкетування практичних працівників, обґрунтовується низка концептуальних і важливих для теорії й практики понять, положень, висновків та рекомендацій, зокрема:

вперше:

- запропоновано авторське визначення судового розгляду кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб;
- визначено поняття міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні;
- розроблено класифікацію міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні за критерієм їх спрямованості щодо відповідних учасників кримінального провадження;
- аргументовано необхідність запровадження обов'язкової фіксації технічними засобами у кримінальному провадженні процесуальних дій за участю неповнолітніх осіб;
- доведено необхідність розширення змісту спеціалізації суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх;
- запропоновано рекомендації по удосконаленню процесуальної регламентації допиту неповнолітнього свідка та потерпілого у судовому провадженні, шляхом запровадження обов'язкової присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря при допиті усіх неповнолітніх свідків та потерпілих;
- обґрунтовано необхідність надання головуєчим обов'язкового роз'яснення судового рішення неповнолітнім учасникам кримінального провадження, їх захисникам, представникам та законним представникам;
- доведено, що при обранні слідчим суддею, судом запобіжного заходу неповнолітньому підозрюваному, обвинуваченому, насамперед варто, розглядати можливість передання його під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

удосконалено:

- систему задач правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб;
- процесуальну регламентацію функціональної спрямованості діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді і суду у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх;
- підхід до призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи у судовому провадженні;
- наукові положення щодо потреби встановлення вимог, яким повинна відповідати особа педагога, психолога або лікаря, залучена під час допиту неповнолітніх свідків у судовому провадженні, а також розкрито їх зміст;
- перелік випадків, коли суд може прийняти рішення про розгляд кримінального провадження у закритому засіданні;

набули подальшого розвитку:

- дослідження історичного розвитку здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб;
- наукові положення щодо необхідності запровадження обов'язкового представництва неповнолітнього потерпілого та свідка;

- аргументація щодо використання спеціальної методики допиту неповнолітнього свідка у поєднанні з можливістю здійснення дистанційного судового провадження;

- зміст обов'язків представника неповнолітнього свідка, яким є адвокат;

- рекомендації у сфері застосування практики Європейського суду з прав людини при винесенні рішень національними судами та удосконаленні чинного кримінального процесуального законодавства.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження мають прикладний характер і використовуються за різними напрямками діяльності, зокрема у:

- *нормотворчій діяльності* – для удосконалення норм чинного кримінального процесуального законодавства України, якими регламентовано здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у законотворчу роботу Комітету з питань правової політики та правосуддя ВР України № 04-29/15-4520 від 19.11.2016 р.; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у законотворчу роботу Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності ВР України № 04-18/12-2682 від 20.11.2016 р.);

- *у правозастосовній діяльності* – пропозиції і рекомендації, викладені у дисертації, впроваджено в практичну діяльність судових органів (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29.09. 2016 р.);

- *навчальному процесі та науково-дослідному процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес України», «Актуальні проблеми кримінального процесу України» та при підготовці підручників, посібників, методичних матеріалів і рекомендацій (акти впровадження результатів наукового дослідження у навчальний процес Донецького юридичного інституту МВС України від 14.09.2016 р.; у наукову роботу Донецького юридичного інституту МВС України від 13.09.2016 р.; Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 18.05.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано самостійно. Викладені у дисертації положення, які становлять новизну роботи, розроблено автором особисто. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувалися. Особисті теоретичні розробки дисертантки у наукових працях, опублікованих у співавторстві, становлять 60%.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднено у виступах на науково-практичних конференціях і круглих столах, а саме: «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 2015 р.); «Особливості адаптації законодавства Молдови та України до законодавства Європейського Союзу» (м. Кишинів, 2015 р.); «Малиновські читання» (м. Острог, 2015 р.); «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 2015 р.); «Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція» (м. Київ, 2015 р.); «Pravna veda a prax: vuzvy modernych europskych integracnych procesov» (Bratislava, 2015); «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 2016 р.); «Procesowo-kryminalistyczna

problematyka udziału pokrzywdzonego w postępowaniu karnym» (Wrocław, 2016); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 2017).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані в дисертаційному дослідженні, опубліковано у 20 наукових публікаціях, з них: 8 – у фахових виданнях України, у тому числі 1 у співавторстві (60% авторського тексту), 3 – у фахових виданнях іноземних країн, у тому числі 1 у співавторстві (60% авторського тексту), 9 – у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях і круглих столах (з яких 2 – за кордоном).

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначається її метою, задачами та предметом дослідження, композиційно складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи становить 272 сторінки, із них основний текст викладено на 191 сторінці, список використаних джерел (238 найменувань) становить 20 сторінок та 4 додатки на 52 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми та окреслено ступінь її розробленості; висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію, впровадження, публікації; означено структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальні положення кримінального судочинства за участю неповнолітніх осіб» складається із трьох підрозділів. У *підрозділі 1.1. «Теоретико-правовий аналіз поняття та задач правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб»* здійснюється огляд наукових підходів щодо сприйняття та дефініціювання поняття правосуддя у кримінальному провадженні. Аргументується, що правосуддя у кримінальному провадженні розглядається як судова діяльність, яка здійснюється судом у визначеній процесуальній формі, із застосуванням норм матеріального права та дотриманням усіх спеціальних процесуальних гарантій, шляхом розгляду кримінальних проваджень, а також винесення за результатами повного та об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого рішення із застосуванням або незастосуванням заходів кримінально-правового впливу. Доводиться необхідність підвищеної правової охорони прав та законних інтересів неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні та надається визначення поняття правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх.

Запропоновано авторське поняття судового розгляду кримінального провадження за участю неповнолітніх. Аргументується, що під час судового розгляду усі права дітей, зокрема, право на інформацію, представництво, участь і захист, повинні повністю дотримуватись з урахуванням рівня зрілості й розуміння дитини, а також обставин кримінального провадження. Розкривається сутність мети та завдань правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб.

Пропонується виокремлювати такі задачі правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб: дотримання усіх прав неповнолітніх осіб під час судових розглядів, з урахуванням збалансованості з правами інших зацікавлених учасників кримінального провадження; надання спеціального захисту усім неповнолітнім учасникам кримінального провадження; забезпечення пропорційності заходів впливу на неповнолітніх шляхом максимальної індивідуалізації процесу та підвищеної уваги до вивчення їх особистості; попередження вчинення злочинів неповнолітніми; ресоціалізація неповнолітніх, повернення їх до нормального життя у суспільстві.

У підрозділі 1.2 *«Генезис та інституційні передумови правосуддя за участю неповнолітніх осіб (підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка) у кримінальному провадженні»* обґрунтовується, що визначенню процесуального становища неповнолітніх учасників кримінальних процесуальних відносин у їх сучасному розумінні передував складний історичний розвиток відносин щодо захисту неповнолітніх осіб державою, обумовлений суспільно-економічним та політичним розвитком суспільства.

Досліджено положення перших історичних згадок у сфері охорони державою прав неповнолітніх учасників кримінального провадження, зокрема, щодо неповнолітніх правопорушників такі положення містяться у Законах XII таблиць, щодо неповнолітніх потерпілих – законах Хетського царства та щодо неповнолітніх свідків – у Зводі законів царя Хаммурапі.

Здійснено аналіз першопричин законодавчого визначення та врегулювання питань процесуального статусу неповнолітніх учасників кримінального провадження у світі та на території сучасної України.

Розкривається зміст норм правових пам'яток, якими регламентувався кримінальний процес, зокрема щодо процесуального статусу неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та свідків у кримінальному провадженні, на теренах України у різні історичні періоди з часів Київської Русі і до сьогодення.

У підрозділі 1.3. *«Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні»* доводиться, що міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні є конкретизацією, доповненням та в деяких випадках розширенням змісту загальних положень, що стосуються статусу особи та її прав у кримінальному провадженні, з урахуванням специфіки суб'єкта захисту.

Запропоновано авторське визначення міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. Розроблено класифікацію міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні за критерієм їх спрямованості на відповідних учасників кримінального провадження (міжнародні правові стандарти загального спрямування, міжнародні правові стандарти спеціального спрямування, міжнародні стандарти у сфері попередження злочинності серед неповнолітніх), що дозволить більш ефективно, швидко та правильно використовувати їх при здійсненні гармонізації національного законодавства у сфері захисту прав та свобод неповнолітніх учасників та їх дотримання під час здійснення кримінального провадження.

Розділ 2 «Судове провадження у першій інстанції за участю неповнолітніх осіб» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Забезпечення прав та законних інтересів неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого»* аналізуються особливості здійснення судового провадження щодо неповнолітніх.

Обґрунтовується, що здійснення кримінального судочинства щодо неповнолітніх повинно бути направлено перш за все не на покарання неповнолітньої особи, а на запобігання вчиненню нових злочинів неповнолітніми і сприяти виправленню таких осіб.

Доведено, що обов'язкове призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи у судовому провадженні видається логічним та необхідним заходом, спрямованим на забезпечення всебічного вивчення особи обвинуваченого з метою виконання не лише каральної функції кримінального судочинства, але і виховної, тому пропонується як додаткову процесуальну гарантію, обумовлену віковими та психологічними особливостями особи неповнолітнього, закріпити на законодавчому рівні положення про обов'язкове проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи у кожному судовому провадженні щодо неповнолітніх, за виключенням її проведення під час досудового розслідування, для вирішення питання про здатність неповнолітнього усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій і керувати ними, а також для встановлення рівня психічного розвитку та інших особливостей особистості з метою застосування належної правової процедури до неповнолітнього учасника кримінального провадження. Значимість експертизи, яка встановлює у процесі доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього здатність усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій, рівень психічного розвитку та інші особливості, пояснюється не тільки загальними завданнями кримінального судочинства, але й спеціальними задачами здійснення правосуддя щодо неповнолітніх – забезпеченням пропорційності заходів впливу на неповнолітнього шляхом максимальної індивідуалізації процесу та підвищеною увагою до вивчення його особистості.

Аргументується необхідність застосування обов'язкової фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних на відео- та аудіоносіях, що забезпечить сумлінне виконання обов'язків усіма учасниками процесуальної дії, максимально повне і правильне відображення процедури проведення, отриманих результатів та дотримання прав неповнолітніх учасників кримінального провадження, а також дасть змогу судді, у разі виникнення такої необхідності під час судового провадження, дослідити звуко- чи відеозапис процесуальної дії, що значно полегшить процес оцінки доказів.

У підрозділі 2.2. *«Неповнолітній потерпілий та його представник у кримінальному провадженні»* розглядаються питання процесуального становища неповнолітнього потерпілого, його законного представника та представника у судовому провадженні.

Обґрунтовується необхідність надання особливого захисту, допомоги та підтримки неповнолітнім жертвам злочинів відповідно до їх віку, рівня зрілості і індивідуальних особливих потреб, серйозних фізичних, психологічних та емоційних

наслідків злочинів з тим, щоб не допускати заподіяння їм додаткових неприємностей і травмувань в результаті їх участі у кримінальному судочинстві.

На підставі аналізу нормативних положень, правозастосовної практики та статистичних даних доведено необхідність запровадження обов'язкового представництва потерпілої особи, що не досягла вісімнадцяти років, представником, а саме особою, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником-адвокатом, який надаватиме кваліфіковану правову допомогу та забезпечуватиме належний захист прав та інтересів таких учасників шляхом здійснення їх процесуального представництва. Сформульовано завдання (надання необхідної юридичної (правової) та іншої допомоги учаснику кримінального провадження) та значення (повне і ефективне використання наданих процесуальним законом можливостей для відстоювання особою своїх прав та інтересів) такого кримінального процесуального представництва неповнолітніх потерпілих у кримінальному провадженні.

З метою недопущення негативного впливу судового розгляду на неповнолітніх учасників кримінального процесу, а також забезпечення їх активної участі у кримінальному провадженні, зокрема, у судовому провадженні, пропонується розширити перелік випадків, коли суд може прийняти рішення про розгляд кримінального провадження у закритому засіданні, включивши до нього розгляд кримінального провадження, в якому потерпілим є неповнолітній.

Шляхом аналізу нормативного забезпечення та правозастосовної практики, а також положень міжнародних-правових актів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих виявлено низку теоретичних та практичних проблем, наукове осмислення яких надало можливість сформулювати висновок про доцільність розширення змісту спеціалізації суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх включивши сюди і кримінальні провадження, у яких беруть участь неповнолітні потерпілі.

У підрозділі 2.3. «Участь неповнолітнього свідка у судовому провадженні» проаналізовано процесуальні особливості участі неповнолітнього свідка у кримінальному провадженні, зокрема, процедуру проведення допиту неповнолітніх свідків у судовому провадженні.

Піддається обґрунтованій критиці ч. 1 ст. 354 КПК України в частині забезпечення обов'язкової присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря під час допиту лише малолітнього свідка чи потерпілого та висловлено пропозиції стосовно її удосконалення.

Визначено правовий статус законного представника під час допиту неповнолітніх свідків, який, передусім, залучається до кримінального провадження для надання загальної психологічної та емоційної підтримки особі, що не досягла вісімнадцяти років. Пропонується у разі виявлення негативного впливу зі сторони законних представників на процес допиту неповнолітніх свідків здійснення цієї процесуальної дії з використанням спеціально обладнаного кабінету із застосуванням двостороннього дзеркала в поєднанні із можливістю здійснення дистанційного судового провадження.

Проаналізовано процесуальне становище педагога, психолога або лікаря, залучених під час допиту неповнолітніх свідків. Встановлено вимоги, яким повинні

відповідати педагог, психолог та лікар, які можуть бути залучені для проведення допиту неповнолітніх свідків у судовому провадженні, та здійснено їх класифікацію за критерієм функціонального призначення.

З огляду на особливе місце, яке займає свідок серед учасників кримінального провадження, які сприяють у досягненні його завдань, пропонуємо запровадження обов'язкового призначення неповнолітньому свідку представника, який у кримінальному провадженні може бути захисником – адвокатом. Окреслено зміст прав та обов'язків представника-адвоката, який повинен діяти як гарант забезпечення процесуальних прав неповнолітнього.

Запропоновано удосконалити процесуальну регламентацію проведення допиту неповнолітніх осіб (свідків та потерпілих) шляхом запровадження обов'язкової фіксації технічними засобами даної процесуальної дії.

Розділ 3 «Оскарження й перевірка судових рішень у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Апеляційне та касаційне оскарження у кримінальному судочинстві України за участю неповнолітніх осіб» на основі аналізу норм кримінального процесуального законодавства та судової практики досліджено ефективність забезпечення права неповнолітніх на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, обґрунтовано деякі теоретичні положення та пропозиції щодо підвищення довіри до судової гілки влади та зменшення кількості оскаржень судових рішень у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх.

Проаналізовано найбільш поширені підстави для зміни судових рішень судів першої інстанції судами апеляційної інстанції, що мають місце у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, а також рішення касаційної інстанції на предмет дотримання прав дітей як учасників кримінального провадження.

З метою уникнення значної кількості оскаржень судових рішень у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, що є важливим не лише з огляду підвищення довіри до судової гілки влади, але і сприятиме якнайкращому забезпеченню інтересів даної групи населення, адже неповнолітньому, який з метою захисту своїх законних прав пройшов усі три інстанції завдається неабияка моральна шкода, вважається за необхідне при ухваленні судових рішень суддями дотримуватись наступних вимог: неухильно дотримуватись норм матеріального та процесуального права під час розгляду кримінальних проваджень відносно неповнолітніх обвинувачених, потерпілих та свідків; вживати під час розгляду та вирішення кримінальних проваджень відносно неповнолітніх осіб заходів до всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин провадження; проводити роботу щодо профілактики вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень та впливати на перевиховання таких осіб; дотримуватись міжнародних стандартів забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження; враховувати практику Європейського суду з прав людини щодо неповнолітніх учасників кримінального провадження.

Пропонується нормативна конструкція регламентації надання головуючим обов'язкового роз'яснення змісту рішення, порядку і строків його оскарження неповнолітнім учасникам кримінального провадження, їх захисникам,

представникам та законним представникам.

У підрозділі 3.2. «Розгляд Європейським судом з прав людини справ щодо неповнолітніх учасників у кримінальному провадженні» проведено комплексний аналіз рішень ЄСПЛ щодо порушень прав неповнолітніх учасників під час здійснення судового провадження, з метою удосконалення процедури здійснення правосуддя національними судами.

Наводяться приклади численних випадків неврахування судами особливостей кримінального провадження за участю неповнолітніх обвинувачених та потерпілих, які є детермінантою здійснення неналежного захисту державою особливої категорії правопорушників та жертв злочинів, невиконання вимог кримінального процесуального законодавства та основних завдань кримінального провадження.

Обґрунтовується необхідність удосконалення процедури обрання запобіжного заходу неповнолітньому підозрюваному, обвинуваченому, зважаючи на значну кількість порушень з боку суддів під час обрання запобіжних заходів, шляхом регламентації у чинному КПК України норми, що зобов'язувала б слідчого суддю, суд при обранні запобіжного заходу неповнолітнім підозрюваному, обвинуваченому, передусім, розглядати можливість передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі - передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

На підставі аналізу практики ЄСПЛ та практики національних судів сформульовано висновки про необхідність при здійсненні судового провадження за участю неповнолітніх суддям враховувати такі вимоги: сумлінно виконувати повноваження із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні під час судового провадження, не зважаючи на їх процесуальний статус, діяти у межах і відповідно до вимог закону, який визначає особливості кримінального провадження за участю неповнолітніх; враховувати, що закріплений законом особливий підхід до неповнолітніх правопорушників зумовлює застосування інших, відмінних від тих, які застосовуються до дорослих, заходів процесуального характеру та вимагає здійснення їх особами з відповідною спеціалізацією; пам'ятати, що кримінальне провадження як щодо неповнолітньої особи, так і за участю неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно, розглянуто першочергово та так, щоб не завдати травмувань особливому суб'єкту, а також сприяти позитивному впливу на дитину.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації вирішено наукове завдання щодо розробки теоретичних засад, правових та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб, та сформульовано висновки, пропозиції й рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, зокрема:

1. Правосуддя у кримінальному провадженні – це судова діяльність, яка здійснюється судом у визначеній процесуальній формі, із застосуванням норм матеріального права та дотриманням усіх спеціальних процесуальних гарантій, шляхом розгляду кримінальних проваджень, а також винесення за результатами

повного та об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого рішення із застосуванням або незастосуванням заходів кримінально-правового впливу. Правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх – судова діяльність, яка здійснюється судом у визначеній процесуальній формі, із застосуванням норм матеріального права та дотриманням усіх спеціальних процесуальних гарантій, шляхом розгляду кримінальних проваджень за участю неповнолітніх осіб, а також винесення за результатами повного та об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого рішення із застосуванням або незастосуванням заходів кримінально-правового впливу.

2. Судовий розгляд кримінального провадження за участю неповнолітніх – це здійснення адаптованого та націленого на задоволення потреб і прав дитини розгляду кримінального провадження у судовому засіданні за участю неповнолітніх осіб у такий спосіб, щоб було забезпечено право кожної неповнолітньої особи на участь та розуміння процедури судового засідання, на повагу до приватного та сімейного життя, її честі та гідності.

3. Права і свободи людини, а у нашому випадку дитини, є основним критерієм, що визначає призначення, зміст і форму здійснення кримінального судочинства, а тому задачами правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб є: дотримання усіх прав неповнолітніх осіб під час судових розглядів, з урахуванням збалансованості з правами інших учасників кримінального провадження; надання спеціального захисту усім неповнолітнім учасникам кримінального провадження; забезпечення пропорційності заходів впливу на неповнолітніх шляхом максимальної індивідуалізації процесу та підвищеної уваги до вивчення їх особистості; попередження вчинення злочинів неповнолітніми; ресоціалізація неповнолітніх, повернення їх до нормального життя у суспільстві.

4. Першими історичними згадками про охорону державою прав неповнолітніх учасників кримінального провадження були: щодо неповнолітніх правопорушників – положення Законів XII таблиць, щодо неповнолітніх потерпілих – закони Хетського царства; щодо неповнолітніх свідків – Звід законів царя Хаммурапі.

5. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні - загальноприйняті норми і принципи міжнародного права, положення міжнародних договорів, а також норми рекомендаційного характеру, які визначають основи здійснення кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб, перелік їх прав та свобод із встановленням мінімального рівня, на якому вони повинні бути закріплені у національному законодавстві та дотримуватись у практичній діяльності, а також обов'язок держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту.

6. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні за критерієм їх спрямованості на відповідних учасників кримінального провадження поділяються на: 1) міжнародні правові стандарти загального спрямування (стосуються прав усіх неповнолітніх учасників кримінального провадження): а) право на доступ до правосуддя і справедливий судовий розгляд; б) право на свободу та особисту недоторканність; 2) міжнародні

правові стандарти спеціального спрямування (діють у залежності від процесуального становища неповнолітніх осіб, залучених до сфери кримінального процесу): а) стандарти прав неповнолітніх, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування; б) стандарти прав неповнолітніх потерпілих і інших неповнолітніх учасників кримінального судочинства; 3) міжнародні стандарти у сфері попередження злочинності серед неповнолітніх, що покладають обов'язок вжиття заходів із попередження злочинності неповнолітніх на державу.

7. Аналіз нормативного забезпечення, правозастосовної практики та положень міжнародних-правових актів щодо здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх надає можливість виявити низку проблем, наукове осмислення яких дає можливість сформулювати ряд висновків і пропозицій:

- здійснення кримінального судочинства щодо неповнолітніх повинно бути направлено перш за все не на покарання неповнолітньої особи, а на запобігання вчиненню нових злочинів неповнолітніми і сприяти виправленню таких осіб, а тому, під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, у тому числі, під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду та всіх інших осіб, що беруть у ньому участь повинна бути спрямована на досягнення позитивних змін в особистості та поведінці неповнолітнього правопорушника;

- вбачається необхідним як додаткову процесуальну гарантію, обумовлену віковими та психологічними особливостями особи неповнолітнього, закріпити на законодавчому рівні положення про обов'язкове проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи у кожному судовому провадженні щодо неповнолітніх для вирішення питання про здатність неповнолітнього усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій і керувати ними, а також для встановлення рівня психічного розвитку та інших особливостей особистості з метою застосування належної правової процедури до неповнолітнього учасника кримінального провадження (ст. 486 КПК України);

- доцільним є застосування обов'язкової фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних на відео- та аудіоносіях, що забезпечить сумлінне виконання обов'язків усіма учасниками процесуальної дії, максимально повне і правильне відображення процедури проведення, отриманих результатів та дотримання прав неповнолітніх учасників кримінального провадження, а також дасть змогу судді, у разі виникнення такої необхідності під час судового провадження, дослідити звуко- чи відеозапис процесуальної дії, що значно полегшить процес оцінки доказів.

8. Дотриманню прав неповнолітніх потерпілих у судовому провадженні, а також удосконаленню нормативного та правозастосовного їх забезпечення сприятиме урахування наступних теоретико-прикладних висновків і пропозицій:

- вбачається необхідним запровадження обов'язкового представництва потерпілої особи, що не досягла вісімнадцяти років, представником, а саме особою, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником-адвокатом, який надаватиме кваліфіковану правову допомогу та забезпечуватиме належний захист прав та інтересів таких учасників шляхом здійснення їх процесуального представництва. Сформульовано завдання (надання необхідної юридичної

(правової) та іншої допомоги учаснику кримінального провадження) та значення (повне і ефективно використання наданих процесуальним законом можливостей для відстоювання особою своїх прав та інтересів) такого кримінального процесуального представництва неповнолітніх потерпілих у кримінальному провадженні;

- пропонується розширити перелік випадків, коли суд може прийняти рішення про розгляд кримінального провадження у закритому засіданні, включивши до нього розгляд кримінального провадження, у якому потерпілим є неповнолітній, що сприятиме створенню найбільш сприятливих умов проведення судових засідань з найменшим тиском на особу неповнолітнього (ч.2 ст. 27 КПК України);

- доцільним є розширення змісту спеціалізації суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх включивши і кримінальні провадження, у яких беруть участь неповнолітні потерпілі.

9. Теоретичну, нормативну та правозастосовну оптимізацію проведення допиту неповнолітніх свідків у судовому провадженні доцільно здійснити за такими напрямками:

- передбачити обов'язкову присутність законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря при допиті усіх неповнолітніх свідків та потерпілих у судовому провадженні, з огляду на необхідність дотримання засад кримінального провадження, а саме рівності перед законом і судом;

- пропонується здійснення цієї процесуальної дії, у разі виявлення негативного впливу зі сторони законних представників на процес допиту неповнолітніх свідків, з використанням спеціально обладнаного кабінету із застосуванням двостороннього дзеркала в поєднанні із можливістю здійснення дистанційного судового провадження;

- враховувати вимоги, яким повинні відповідати педагог, психолог та лікар, при залученні їх суддею для проведення допиту неповнолітніх свідків у судовому провадженні, що поділяються за критерієм функціонального призначення на: 1) загально-обов'язкові: а) наявність вищої освіти за спеціальністю; б) професійний стаж не менше 5-ти років; в) досвід роботи з дітьми не менше 3-х років; 2) факультативні: а) педагог повинен займатися вихованням і навчанням малолітніх або неповнолітніх такого ж віку, що і дитина, яка підлягає допиту, позитивно характеризуватись з місця роботи та володіти спеціальними навиками допиту неповнолітніх учасників кримінального провадження; б) психолог повинен бути фахівцем у галузі дитячої та юнацької психології; в) лікар повинен володіти необхідними знаннями та навиками аби правильно розпізнати та відреагувати на фізіологічні зміни організму конкретної дитини;

- нормативно закріпити запровадження обов'язкового призначення неповнолітньому свідку представника, який у кримінальному провадженні може бути захисником – адвокатом, а також покласти на представника неповнолітнього свідка, яким є адвокат наступні обов'язки: 1) використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів неповнолітнього свідка; 2) перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю неповнолітнього свідка; 3) без згоди неповнолітнього свідка не розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу

охоронювану законом таємницю; 4) відмовитися від виконання своїх обов'язків у випадках за аналогією з ч. 4 ст. 47 КПК України;

- удосконалити процедуру проведення допиту неповнолітніх (свідків та потерпілих) шляхом запровадження обов'язкової фіксації технічними засобами даної процесуальної дії.

10. Важливим процесуальним заходом, покликаним забезпечити дотримання права кожної неповнолітньої особи бути поінформованою та права на судовий захист, є надання головуючим обов'язкового роз'яснення неповнолітнім учасникам кримінального провадження, їх захисникам, представникам та законним представникам змісту рішення, порядку і строків його оскарження, а також права подати клопотання про помилування, можливість звільнення від відбування покарання у зв'язку з випробуванням, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, права ознайомитися із журналом судового засідання і подати на нього письмові зауваження.

11. Враховуючи практику національних судів, а також практику ЄСПЛ з метою удосконалення процедури обрання запобіжного заходу неповнолітньому підозрюваному, обвинуваченому, доцільним є передбачення у чинному КПК України норми, що зобов'язувала б слідчого суддю, суд при обранні запобіжного заходу неповнолітнім підозрюваному, обвинуваченому, передусім, розглядати можливість передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

12. З метою удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України щодо забезпечення прав неповнолітніх учасників під час здійснення правосуддя у кримінальному провадженні пропонується: 1) *внести зміни* до ст. 486, ч. 10 ст. 31, ч. 1 ст. 354, ч. 2 ст. 484, п. 1 ч. 2 ст. 27 КПК України; 2) *доповнити* пп. 4 Глави 3 КПК України – ст. 59-1; пп. 3 Глави 28 КПК України – ст. 354-1; пп. 5 Глави 3 КПК України – ст. 65-1; положення ст. 107 КПК України – ч. 7; пп. 1 Глави 38 КПК України – ст. 497-1; положення ст. 492 КПК України – ч. 4; 3) *внести зміни* до ч. 3 ст. 18 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Крукевич О. М. Практика Європейського суду з прав людини у справах неповнолітніх. *Науковий вісник Херсонського державного університету, серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6-1. С. 184-187.

2. Крукевич О. М. Становлення та історичний розвиток кримінальної юстиції щодо неповнолітніх *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. Вип. 6. С. 323-325. URL: http://www.pap.in.ua/6_2014/100.pdf

3. Крукевич О. М. Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх у країнах романо-германського та англо-американського типів правових систем. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. №4(51). С. 143-148.

4. Oksana Krukevych Procedural Order Using Precautions to Minors. *Leges si Viata*. 2015. №3. P. 52-55.

5. Oksana Krukevych, Julia Tsyhanyuk. Warranties of Rights and Freedoms in the Juvenile Detention. *Legea si Viata*. 2015. №5. P. 22-25.

6. Крукевич О. М. Неповнолітні потерпілі як учасники кримінального процесу. *Історико-правовий часопис: науковий журнал*. 2015. №2 (6). С. 177-181.

7. Кучинська О. П., Крукевич О. М. Представництво інтересів неповнолітніх потерпілих у кримінальному судочинстві. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №2 С. 70 - 76.

8. Krukevych O. Procedural Status of the Minor Victim in Criminal Proceedings in Ukraine: the Main Issues. *Visegard Journal on Human Rights*. 2016. №5/2. P. 75-79.

9. Крукевич О. М. Участь неповнолітнього свідка у кримінальному судочинстві. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №4 С. 152 - 160.

10. Крукевич О. М. Генезис здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх. *Судова апеляція: наук.-практ. журн.*. 2016. № 4. С. 79-89.

11. Крукевич О. М. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право: наук.-практ. господарсько-правовий журн*. 2017. №3. С. 258-262.

12. Крукевич О. М. Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх у країнах романо-германського типу правових систем. «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 13-14 березн. 2015 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права». 2015. С. 92-96.

13. Крукевич О. М. Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх у країнах англо-американського типу правових систем. *Міжнародна науково-практична конференція «Особливості адаптації законодавства Молдови та України до законодавства Європейського Союзу»*. (Кишинів, 27-28 травн. 2015 р.). Кишинів: Tipogr. «Cetatea de Sus», 2015. С. 86-69.

14. Крукевич О. М. Гарантії захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих на стадії судового розгляду «Малиновські читання»: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Острог, 13-14 листоп. 2015 р.). Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. С. 184-185.

15. Крукевич О. М. Захист прав неповнолітніх потерпілих на стадії судового розгляду «Адвокатура: минуле та сучасність»: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 14 листоп. 2015 р.). Одеса: «Юридична література», 2015. С. 216-218.

16. Крукевич О. М. Ухвалення суддею рішення про призначення покарання неповнолітнім правопорушникам. *Міжнародна науково-практична конференція «Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція»*. (Київ, 27 листоп. 2015р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 172-175.

17. Krukevych O. Procedural order of sentencing juveniles «*Pravna veda a prax: vyzvy modernych europskych integracnych procesov*»: Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie (Bratislava, 27-28 novembra 2015). Bratislava: Paneuropskavysokaskola, 2015. P. 145-146.

18. Крукевич О. М. Особливості судового розгляду щодо неповнолітніх учасників кримінального провадження. *«Теорія та практика сучасної юриспруденції»*: Матеріали VII Всеукраїнській науково-практичної конференції (Харків, 16 квітн. 2016 р.). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016. С. 411-413.

19. Krukevych O. Procedural Status of the Minor Victim in Criminal Proceedings in Ukraine. *Fifth International Scientific Conference on the topic of «The Forensic Process and the Participation of Victims in Criminal Proceedings»*. Wroclaw, 2017. P. 26 -17.

20. Крукевич О. М. Поняття та цілі правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб. *«Актуальні питання державотворення в Україні»*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 19 травн. 2017 р.). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. С. 277-278.

АНОТАЦІЯ

Крукевич О.М. Здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2017.

У дисертаційному дослідженні розглядаються науково-практичні засади здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб. Проаналізовано генезис та інституційні передумови здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб.

Сформульовано визначення правосуддя у кримінальному провадженні, правосуддя у кримінальному провадженні та судового розгляду кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб. Розроблено класифікацію та визначення міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні.

Запропоновано шляхи вирішення проблемних аспектів у сфері дотримання прав неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, потерпілих і свідків під час здійснення правосуддя у кримінальному провадженні. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення процедури здійснення судового провадження за участю неповнолітніх осіб.

Ключові слова: правосуддя, неповнолітні учасники кримінального провадження, судове провадження, судовий розгляд, міжнародні правові стандарти, процесуальне представництво, апеляційний перегляд, касаційне оскарження.

АННОТАЦИЯ

Крукевич О.М. Осуществление правосудия в уголовном производстве с участием несовершеннолетних лиц. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2017.

Диссертация состоит из вступления, трех разделов, содержащих восемь подразделов, выводов, списка литературы и приложений. Во вступлении обосновывается актуальность темы исследования, её связь с научными программами, планами, темами, определяется объект, предмет, цели и задачи диссертационного исследования, эмпирическая база, методологическая основа, сформулирована научная новизна. Указана практическая значимость и апробация полученных результатов. В диссертационном исследовании рассматриваются научно-практические основы осуществления правосудия в уголовном производстве с участием несовершеннолетних лиц.

Сформулировано определение правосудия в уголовном производстве, правосудия в уголовном производстве с участием несовершеннолетних, судебного рассмотрения уголовного производства с участием несовершеннолетних, а также задачи правосудия в уголовном производстве с участием несовершеннолетних. Разработана классификация и определение международных правовых стандартов обеспечения прав несовершеннолетних в уголовном производстве.

Доказано, что осуществление уголовного судопроизводства в отношении несовершеннолетних должно быть направлено прежде всего не на наказание несовершеннолетнего, а на предотвращение совершения новых преступлений несовершеннолетними и способствовать исправлению таких лиц, поэтому, во время уголовного производства в отношении несовершеннолетнего, в том числе, при осуществлении по применению принудительных мер воспитательного характера, деятельность следователя, прокурора, следственного судьи, суда и всех иных лиц, которые принимают в нем участие должна быть направлена на достижение позитивных изменений в личности и поведении несовершеннолетнего правонарушителя. Предложено в качестве дополнительной процессуальной гарантии, обусловленной возрастными и психологическими особенностями личности несовершеннолетнего, закрепить на законодательном уровне положения об обязательном проведении комплексной психолого-психиатрической экспертизы в каждом судебном производстве в отношении несовершеннолетних.

Аргументированно необходимость введения обязательной фиксации техническими средствами в уголовном производстве процессуальных действий с участием несовершеннолетних. Определены особенности и даны рекомендации по совершенствованию процессуальной регламентации допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего в судебном производстве.

Предложены пути решения проблемных аспектов в сфере соблюдения прав несовершеннолетних потерпевших и свидетелей при осуществлении правосудия в уголовном производстве, путем введения их обязательного представительства представителем-адвокатом. Доказана необходимость расширения содержания специализации судей по осуществлению уголовного производства в отношении несовершеннолетних, включив сюда и уголовные производства, в которых

участвуют несовершеннолетние потерпевшие. Сформулированные предложения по совершенствованию процедуры осуществления судебного производства с участием несовершеннолетних. Обоснована целесообразность учета и применения практики Европейского суда по правам человека при вынесении решений национальными судами и совершенствовании действующего уголовного процессуального законодательства. Внесены предложения по совершенствованию уголовного процессуального законодательства с целью оптимизации условий осуществления правосудия в уголовном производстве с участием несовершеннолетних.

Ключевые слова: правосудие, несовершеннолетние участники уголовного судопроизводства, судебное производство, судебное разбирательство, международные правовые стандарты, процессуальное представительство, апелляционный пересмотр, кассационное обжалование.

SUMMARY

Krukevych O. – Implementation of Justice in Criminal Proceedings Involving Minors. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; judicial expertise; operational search activity. – Kyiv National Taras Shevchenko University. Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis deals with the implementation of justice in criminal proceedings involving minors. The author studies the normative framework, law enforcement trends and issues in the context of the law enforcement among the studied topic. The thesis examines the scientific and practical principles of the implementation of justice in criminal proceedings involving minors.

The genesis and institutional preconditions for the implementation of justice in criminal proceedings with the participation of minors are also analyzed. The author formulates the definition of justice in criminal proceedings, justice in criminal proceedings and judicial review of criminal proceedings involving minors. It has been developed the classification and definition of international legal standards for ensuring the rights of minors in criminal proceedings.

In this thesis author proposes ways of solving the problematic issues in the area of observance of the rights of minor suspects, accused, victims and witnesses during the administration of justice in criminal proceedings. The author makes suggestions on the improvement of criminal procedural legislation in order to optimize the conditions for the administration of justice in criminal proceedings involving minors.

Keywords: justice, minors in criminal proceedings, court proceedings, trial, international legal standards, procedural representation, appeal review, cassation appeal.